

Xan Qızı Bulağı

Əzizə Cəfərzadə

© Əzizə Cəfərzadə. Seçilmiş əsərləri. 1986

Su gəlir lülə-lülə,
Yar gəlir gülə-gülə,
Əlində ipək dəsmal
Qan-tərin silə-silə.

Su Dərdi

Natəvan qıvrıla-qıvrıla dərəyə enən cığırın başında dayanıb bayaqdan bəri görünən qaraltıya bir də baxdı. Gələn suçu Arutyun idi. O, uzunqulağı qabağına qatıb yoxuşu üzüyuxarı qalxırdı. Arabir ulağın ayağı sürüşdükdə suçu çomağı və çiyini ilə dayaq verir, ona kömək edirdi. Ulağın üstündən aşırılmış iri xurcunun hər gözündən bir cüt mis güyümün boğazı görünürdü. Güyümlərin paxını çıxmış boğazının sarımtıl parıltısı göz qamaşdırırdı. Güyümün ağzına bərkidilmiş tıxaclar islanmışdı, su loqquldayıb təkan vurduqca qapazlıqlar bir qədər də boşalır, su xurcundan sızıb ulağın böyürlərini isladır, arıq, nazik qıçlarından aşağı süzülürdü. Qoca suçunun yırtıq, boz patava üstündən geydiyi çarıqlar islanmışdı; Əynində dəvəyünü rəngində yamaqlı çuxa vardı, başına iri bir motal papaq qoymuşdu. Natəvana yaxınlaşdıqda qoca, ulağı saxladı. Ac heyvan fürsəti əldən verməyib ağzını yolun kənarlarına sürtə-sürtə otlamağa başladı. Qoca isə papağını çıxarıb bir tərəfi ilə alnının tərəini sildi; qırxıq başına bağladığı çit yaylıq tərdən tamam islanmışdı.

—Salam əleyk, ay bəyim.

—Salam, Artun lələ! Necəsən?

Qoca qollarını yana açdı, çiyinini çəkib, çomağı yerə dayadı; sonra da hər iki əli ilə çomağı tutub durdu, çənəsini də əllərinə söykədi ki, bəlkə belinin ağrısı bir az toxdasın.

—Görürsən də, başına dönüm, günümüz göy əskiyə düyümlənib. Bircə bu su dərdindən qurtarsaq, bir yeyib, beş sadağa verrik... Allah ömrünü uzun eləsin, balanı saxlasın, o gün un göndərmişdin. Uşaqların dar günündə dadına çatdı, quru qurtarıb, yaş yetişməyib, sənə canım sadağa...

—Eybi yoxdur, lələ, nə lazım olsa de, uşaqlar gəlib aparsın,—deyə Natəvan qocanın sözünü kəsdi. O, minnətdarlıq şükranlarını dinləməyi xoşlamazdı.

—Eh... başına dönüm, ay bəyim, bircə aşağı bax! Gör qız-gəlin nə kökdədi?

—Görürəm, Artun lələ, nə çarə edək?

—Düzdür, elnən gələn yas toy-bayramdı deyərlər. Amma belə toy-bayramı allah düşmana qismət elməsin. Nə olaydı, bu camahatı su dərdindən qurtaraydın, bəyim...

Natəvanın gözü cığıraşağı dərəyə zilləndi.

—Elə mən də onu fikirləşirəm, Artun lələ.

Qocanın bulanıq gözləri işıqlandı, bişmiş alma kimi bürüşük sifəti açıldı:

—Allah balalarına ömür versin, sən ki, xalxın dərdinə qalırsan, görüm üzün ağ olsun, ay bəyim.

Qoca suçu dua edə-edə ondan ayrıldı. Yolun qırağına çıxıb otlayan uzunqulağa tərəf addımladı, ulağı yola tərəf qaytarıb bizlədi və şəhərə doğru yollandı.

Natəvan tək qaldı. Onun gözü dərədə idi. Ağaran ensiz cığırla dərədən üzüyuxarı qalxan qız-gəlini uzaqdan yaşıl köynək üstündən taxılmış rəngbərəng muncuqlar kimi elə bil sapa düzmüşdü. Əsasən kasıb ailədən olan gənc qızların çutqu üstündən başlarına bağladığıları al-yaşıl, ucuz kələğayılar onları sonalara bənzədirdi. Gəlinlərin əksəri mis güyüm götürmüşdü; yaşca kiçik qızlar sarı, narıncı və qırmızımtıl sovça və səhənglərini çiyinləri üstünə almış, sağ qollarını alınları üstündən hayil edərək dəstənin önündə və arxada iki-bir, üç-bir gedirdilər. Cığır boz koramal kimi qıvrıla-qıvrıla bəyimin durduğu tərəyə qalxırdı. Gəlinlər və qızlar Xan qızını uzaqdan görüb tanıdılar. Kimisi hörmətlə yaşmağını burnuna qaldırdı, kimisi “al-yaşıl” çərtməsini alınına çəkdi, ahıl bir arvad xəbərsiz xısınlaşan bir dəstə qıza yanaşdı dedi:

—Yavaş, qızlar, bəyim yol üstədi, ayıbdı.

Kəklik kimi səkə-səkə öndə gedən xırdaca bir qız, hamıdan əvvəl cumbulu sovçasını tərəyə çıxartdı, bəyimə birinci çatmağa tələsdiyindən tövsüydü. Natəvana iki addım qalmış qız durdu, sovçanı yerə qoyub, sadəlövh bir iftixarla dedi:

—Su iç, bəyim!

Natəvan qızcığazın yamaqlı tumanına, yaş ayaqlarına, qızarıb çuğundura dönmüş dabanlarına, yırtıq çəpgəninə baxdı, göz yaşlarını udub dedi:

—Çox sağ ol, qızım, susuz deyiləm.—Lakin uşağın üzündən keçən kədər buludunu görüncə, sovçanı aldı, başını dala əyib, bir qurtum—tək bircə qurtum içdi. Çox içməyə qıymadı.

—Sücan ömrün olsun, mənim balam, adın nədi?

—Şəhla!

—Sənə ad qoyan nə usta adam imiş,—deyə Natəvan qızcığazın şəhla gözlərinə baxıb gülümsədi,—kimin qızısan?

—Fağır Qonçanın.

Qızın öz anasını ləqəbi ilə adlandırması Natəvanın dodaqlarında zəif bir təbəssüm oyatdı. Şairə əlini yetimin başına çəkib dedi:

—Anana de, sabahnan bizə gəlsin, ona sözüm var.

—Baş üstə.

Bəyimin ətrafını bürümüş qızlar cığır boyu uzaqlaşdı. Onu arxada buraxıb şəhərə doğru getdilər.

“Bu bir qurtum su... boğazımı yandıran bu bir qurtum su... Onu nə qədər uzaqlardan, necə bir məşəqqətlə gətirirlər. Güyümlər incə belləri, səhənglər mərmər çiyinləri yağır eləyib, kəsəklərdən dabanlar cadar-cadar olub, şaxta yaqut dodaqlarda islahat qoymayıb, ilahi! Nə böyük dərddir susuzluq! Mən daha bu dərdə dözə bilmərəm!..”

Atlı, kimsən?

Neçə ay idi ki, o bu sualı eşidirdi. Neçə ay idi ki, nənələr demişkən ayağına dəmir çarıq geymiş, əlinə dəmir əsa götürmüşdü, su gəzirdi, su axtarırdı. Azərbaycanın səfali qucağı olan Qarabağda, Şuşa ətrafında bulaqını, şələlələri azdı, dərələrdən qijilti ilə axan çaylarını qurumuşdu! Yox, belə deyildi. Yaşının qırxını ötürsə də hələ də gənclik tərəvətini, qadınlıq incəliyini bütünlüklə mühafizə edən Natəvanı at minməyə, ayaq üzəngidə, diz qabırğada, dərə-təpə gəzməyə vadar edən bu deyildi. Qarabağın dərələrindən qijiltiylə axan dağ çayları qurumamışdı; büllur bulaqlarından, çeşmələrindən diş qıran su kəsilməmişdi; sıldırım qayalardan gur şələlələrin səsi əskilməmişdi. Bu özgə dərdi, ayrı həsrət idi!

O öz xalqını, öz həmişəhərliklərini susuzluqdan qurtarmaq üçün şəhərə su kəməri çəkdirmək istəyirdi. Elə buna görə də dağı-daşı gəzir, Murovdağın ətəklərindən tutmuş Qaybalı, Malıbəyi, Keşişkənd, Kirs dağının ətəklərindən belə Gorus altına qədər Şuşanın ətraf kəndlərini dairə vurub keçmiş, axtarmışdı. Bu ətrafda çay qalmamışdı ki, suyundan dadmasın; çeşmə qalmamışdı ki, gözün arıtmasın; bulaq qalmamışdı ki, yoxlamasın; şələlə qalmamışdı ki, şaqraq nəğməsini dinləməsin.

O gah tək, gah da Usta Muradla gəzirdi. Bəzən axşama düşdükdə, qaş qaralanda, bəzən də ertə çıxdığından sübhün ala-toranında çobanlara, naxırçıya, sığırçıya rast gəlir, ilk əvvəl, kişi paltarında olan bu nəcib insanı tanımayanlar, elə həmin sualı verirdilər:

—Atlı, kimsən?

Tanıdıqda isə bütün sadə adamlar ona hörmətlə baş əyir, hamı onun bircə işarəsini gözləyir, tək bircə əmrini yerinə yetirməyə can atırdı. Axı, Natəvan su gəzirdi. Bunu hamı bilirdi. Yağın kirvəngəsi bir qəpik olduğu halda, bir yük suya on beş-iyirmi qəpik verməyə gücü olmayanlar, çiyinini güyüm, ovuclarını səhəng qabar edənlər sevinir, şad xəbəri bir-

birinə söyləyir, gözəydinliyi verirdi. Kimin nəyə gücü çatırdısa nəzir eləyir, əhd-peyman bağlayır, sədəqə verirdi.

“Gül tikansız olmaz, ev sözsüz, gor əzabsız” deyiblər. Arada söz-sov da olurdu. Ömründə xalqa bir qəpik xeyri dəyməyənlər, su məşəqqətinin acısını dadmayanlar, susuzluq duymayanlar, “yekəpərlər,” ağa-əyanlar, bəy-xanlar məclisində, ruhani qulluğunda pıçapıç danışanlar, qeybət qıranlar tapılırdı. Bütün Qarabağın qabaqcıl ziyalılarını, açıq fikirli adamlarını sevindirən, düşməyə belə “əhsən” dedirdirən bu təşəbbüsü uca səslə, hündürdən pisləyə bilməsələr də, xısnlaşır, xanımın “bəd əməllərini,” at üstündə el-oba gəzməyini, açıqlığını, cürətini müzakirəyə qoyur, adını dilə-ağıza salırdılar. Gözü götürməyən, dodaqbüzən, bu arzusunun yerinə yetirilməsinə inanmayanlar da olurdu. Bunlar o adamlar idi ki, xeyir iş görmək əllərindən gəlmirdi. Bunlar: İran taxt-tacından əli üzulsə də böyüklük iddiasından əl çəkməyən, Xan qızı ilə qohum olmaq yolu ilə Qarabağ xanlığını ələ keçirmək arzusu baş tutmayan Bəhmən Mirzə Qacar, hamının “Yekəpər” adlandırdığı Cəfərqulu xan, Talib bəy, Abdulla bəy və başqaları idi.

İndi də Natəvan səhərin ala-toranında ocaq başına yığışanlara yetişəndə yenə bu sualı eşitdi:

—Atlı, kimsən?

Oturanlardan biri əlini gözüünün üstə qoyub yavaşca dedi:

—Ə, Xan qızıdı, görmürsən?

Atlı irəli gəldi və ocaq başında oturanları tanıdı. Bunlardan biri Kərəm baba, birisi onun nəvəsi Surxay çoban, üçüncüsü isə onların yanındakı bala çoban idi. Kərəm babanın birçə oğlu Əli on beş-iyirmi il əvvəl boranlı-çovğunlu qış gecəsində canavar yığnağına düşüb həlak olmuşdu. Baba oğlunun təkçə balasını elə o vaxtdan yanına alıb, dağlara aparmış, ona hər güldən bir gül tanıtmış, hər bulaqdan bir içim su dadızdırmışdı. İndi oğlan böyüyüb igid olmuş, babasından ayrılmır, çobanlıq edirdi.

Gənclər bəyimin yaxınlaşdığını görüncə, cəld özlərini irəli atdılar. Surxay üzəngidən, bala çoban cilovdan yapışdı. Natəvan çevikliklə atdan endi, ocaq başında çubuğunu doldurmaqla məşğul olan Kərəm babaya yanaşdı. Surxay cəld yapıncısını qatlayıb ocaq başındakı iri daş üzərinə sərdi, bəyim də yapıncının üstə oturdu. Baba ilə təmənləşdi, əlindəki qamçının ucu ilə uzunboğaz çəkmələrinə və çuxasının ətəklərinə sıçramış palçığı sıyırıb yerə tökə-tökə qocanın suallarına cavab verdi:

—Hələ də axtarırsan, bəyim?

—Axtarıram, baba.

—Bir şey tapmamısan?

—Su çox, yer yox... Mən istəyirəm ki, səhərə gələn su saf olsun, sərin olsun, bol və xeyirli olsun, baba.

Qoca fikrə getdi, sönməkdə olan çubuğunu ocaq daşına vura-vura dedi:

—Saribaba bulağını necə, görmüsən?

—Yox, hardadır?

—Xəlfəlidən bir az aralı olar.

—Suyu necədi?

—Kefin istəyən kimi.

—Gedək, zəhmət çək, atlan, baba,—deyə Natəvan səbirsizliklə dilləndi.

—Tələsmə, bəyim, bu saat uşaqlar qoyunları bura əmişə gətirəcəklər. Sən də bir piyalə süd içərsən, sonra gedərik.

İki arzu

Üç il keçdi. Bu üç ildə Şuşanın qərbində, Xəlfəli kəndindən on kilometrə qədər aralı olan Saribaba bulağından şəhərə su kəməri çəkildi. Üç il... Bu üç ildə Natəvan dönə-dönə, hər həftədə iki-üç dəfə atlanıb iş üstünə çıxdı, fəhlələri mükafatla, mehriban sözlərlə ruhlandırıldı. Su yolunda çalışanlar üçün dağlarda alaçıqlar qurdurdu. Hər gün onlar üçün qoyunlar kəsdirdi. Fağır Qonçaya və Sədra xalaya xörək-çörək bişirməyi həvalə etdi.

Su yolunda çalışan muzzdlu fəhlələrdən başqa köməyə gələnlər də çox idi. Avanes kirvə, çölqalalı Zeynal kişi, mərdinli Nəcəf, ləzgi uşaqları Usta Məhərrəm və Məhəmməd, hətta qoca dərzi Nikolay və başqaları suyun şəhərə tez çatması üçün əllərindən gələni edirdilər. Saribaba bulağından Şuşanın Köçərli və erməni məhəllərində tikilən daş bulaqlara qədər iyirmi beş-otuz kilometrlik su arxları qazılar, içərisinə saxsı novlar qoyulur, üstü örtülürdü. Su çəkilişində bu üç il ərzində çox hadisələr baş vermişdi. Bunlardan biri bəyimin yadından çıxmır. Bir gün arabalarla fəhlələrə yemək ehtiyatı aparan aşpaz Əliqara qayıdıb bəyimə xəbər gətirdi ki, su kəməri çəkilən yol gəlib bərk bir qayaya dirənib. Qayanı yarmaq, nə də arxı onun çox yüksək olan üstündən keçirmək mümkün deyil. Yol yalnız dərə boyu həmin qayanın belindən keçən ensiz cığırdan çəkilə bilər. Yer bərk və qorxuludur. Təkcə usta Murad, Surxay və könüllülərdən iş çıxmaz. Tutma fəhlələr isə işləməkdən boyun qaçırlar. Usta Murad bəyimə ismarış göndərmişdi ki, “əlimdən bir şey gəlmir, vaxtı olsa bir özü zəhmət çəkib iş yerinə buyursun.”

Xan qızı xəbəri alan kimi atlanıb arx çəkilən yerə yollanmışdı.

Bəyim atdan düşəndə fəhlələr cəld cilovdan yapışdı. Doğrudan da hər şey onun eşitdiyi kimi idi. Heç kəs işləmirdi. Qoca Muradın ona izah etdiyi kimi suyu bu yerdə qayanın üstünə qaldırmaq olmazdı. Arx, mütləq qayanın altı ilə uçurumun üstündəki ensiz cığırla keçməli idi. Sərt yarpaqlardan su sızır. Üstdən baxanda göz qaralır, dərənin dibi görünmürdü. Bəyim azacıq diqqətlə baxdı və qəti bir səslə əmr etdi.

—Kəndir verin!

Kəndirin nəyə lazım olduğunu başa düşməyən fəhlələr cəld əmri yerinə yetirdilər. Bəyim kəndiri belinə bağlayanda Usta Murad məsələni anladı; bir addım irəli gəldi.

—Bəlkə mən enim, bəyim,—deyə yavaşca pıçıldadı.

Bəyim eyni səslə cavab verdi:

—Yox, usta, belə lazımdır.

Aralıda duran fəhlələr, xüsusilə Surxayın etiraz səsləri xəfif bir uğultu kimi eşidildi və yavaş-yavaş ucaldı. Usta arxasına dönüb Suraxaya göz ağırtıdı.

—Biz ola... ola... nə düşüb... Olan döyü...

—Sənnik iş yoxdu.

Usta, bəyimin nə edəcəyini bilməsə də haqlı olduğunu dərk edirdi. Bəyim qayanın kənarına çatanda usta pıçıldadı:

—Bəyim, üzü qayaya tərəf sürüş, dərəyə nəbadə-nəbadə baxasan...

—Yaxşı, arxayın ol, usta...

Usta Murad, Surxayı və qüvvətli cavanlardan ikisini irəli çağırırdı, kəndiri onlara verdi:

—Ehtiyatla, yavaş-yavaş ipi boşdayın, birdən boşaltmayın.

Qəzəbli və narazı gənclər xəcalətdən qızarmış üzlərini harda gizlədəcəklərini bilmədikləri halda ipi əllərinə dolayıb ehtiyatla bəyimi aşağı buraxmağa başladılar. Bəyimə yalnız usta Murad baxırdı, qalanları isə çəkilib xəcalətlə aralıda durmuşdu...

...Nəhayət, bəyimin ayağı yerə toxundu. O, kəndirdən yapışıb yavaş-yavaş sərt qayanın beli boyu uzanan ensiz cığırla irəlilədi. Onun hərəkəti ilə həmahəng olaraq ipi tutmuş gənclər də yuxarıda irəliləyirdilər. Arxın yarımçıq kəsildiyi və cığırın nisbətən enli olduğu yerə çatanda bəyim durdu, burda bel-külüng tökülmüşdü. Fəhlələr bundan o yana işi davam etdirməkdən çəkinmişdilər.

Bir an gözü mamır, yosun basmış yarıqlara, ondan aşağı boz duman qalxan qaranlıq dərəyə baxdı. Üşəndi, başı gicəlləndi. Əlləri titrək bir hərəkətlə ipdən daha bərk yapışdı. Lakin bu bircə an oldu. O, cəld gözlərini firuzəyi səməyə çevirdi, qəlbində pıçıldadı: “Yox, yox, ixtiyarım yoxdur, mənə yüz göz baxır, bütün arzularım məhv olar...” O özünü ələ alıb irəlilədi.

Usta Murad Xurşidbanunun hər bir hərəkətini izləyirdi. Burada bəyim əlini şalvarın cibinə salıb bir kisə çıxartdı. Kisədən bir pul götürüb durduğu yerə qoydu, sonra iri bir addım atıb yenə əyildi və bir pul qoydu, yenə də bir addım atıb bir pul qoydu... beləliklə, bəyim düz yüz beş dəfə əyilib qalxdı və hər dəfə də yerə bir pul qoyub qalxdı. Nəhayət, sərt cığır qurtardı, bu yerdən bəyim nisbətən asanlıqla yuxarı qalxdı. Yalnız indi onun məqsədini

dərk edən usta Murad öz yoldaşlarının əvəzinə utandığı halda başını aşağı dikib durmuşdu. Bəyim yuxarı qalxan kimi əllərini bir-birinə çırpdı, tozunu təmizlədi, mehribanlıqla gülümsəyib dilləndi:

—Sənə ağır gəlməsin, usta. O yüz beş qızıl bulağın mehridi. Yol orda doğrudan da çox çətindi. Kim o yerdən keçdi, hər addımını qazdıqca mehrin bir qızılı ona düşür.

Sonra fəhlələrə döndü, bir qədər ərkyana ucadan dedi:

—Siz bəs necə kişisiniz, mən zənən xeylağı endim, siz enməyə qorxursunuz...

Fəhlələri doğrudan-doğruya xəcalət təri basmışdı: bəyimin cürətinə, səxavətinə heyran qalmışdılar. Onlar atı yaxına çəkildilər. Bəyim quş kimi ata qalxdı. Uzun müddət arxasınca “Sağ olsun, bəyim” sözlərini eşidirdi.

İndi işlər qurtarmaq üzrə idi.

Bu gün də Natəvan öz yaxın rəfiqəsi Fatma xanım Kəminə və xidmətçisi Gülzamanla birlikdə şəhərin qərb tərəfinə seyrə çıxmış, yolüstü iş yerinə də dəymişdi.

Onlar buraya gələndə məzəli bir əhvalatın şahidi oldular. Uzunqulağının üstündəki güyümlərdən yol fəhlələri üçün qoyulmuş qazanlara su boşaldan suçu Arutyun zarafatla deyirdi:

—İçin, için, qadanız qara günlüyə, su arxını çəkib qurtaranda borcumu verərsiniz.

—Ərtun kirvə, məhəllənizə bulaq çəkiləndən sonra suyu neynəyəcəksən?

—Su aşu bişirəcəm, dərdin alım.

Hamı gülüşdü, Natəvan Kəminəyə dedi:

—Mirzə, görəsən, bu kişini qazancından əl çəkib fəhlələrə su daşımağa vadar edən nədir? Mən ki ona əmr etməmişəm. Güzaranı da bir bu uzunqulağa, bir də o güyümlərə bağlıdır.

Fatma xanım gözlərini rəfiqəsinin nur saçan ilhamlı çöhrəsinə zillədi:

—Bəs səni nə məcbur etdi? Hər kəs varına görə, bacarığına görə iş tutur. Əzizim, sən minlərlə pul qoyub su yolu çəkdirəndə, kasıb Ərtünün gücü də bir uzunqulaq yükü suya çatar. Fağır Qonçanın da qüvvəsi çörək bişirməyə yetər. Elə deyilmi, mənim Xurşidim? Bu savab işdə kim işləməz?

—Mane olan da az deyil, Mirzə, özün ki bilirsən,—deyə o, dərindən köksünü ötürdü.

—Sən heç kəsə qulaq vermə, Xurşidim, heç kəsə! Qoy xalq özü sənə zəhmətinə qiymət versin, o da ki verir. Öz gözünlə görürsən.

Kəminə xəz haşiyəli göy məxmər kürdüsünü sahmanladı. Abı haşiyəli qara kələğayısının ucunu boynuna dolayıb çənəsinin altında bərkitdi. Əllərini yanlardan gen tumanının büzmələri arasına gizlədib, üşənirmiş kimi rəfiqəsinə qısıldı. İki iri üzüm giləsinə oxşayan dəyirmi gözlərini Natəvanın baxdığı üfüqə zillədi. Bu gözlərin hər birində bir günəş

parıldasa da, onlardan qadınlığın ağır, acı dərdi, kədəri süzülürdü. Şairə Mirzə Fatma, rəfiqəsinin dalınca deyilən qeybətləri çox yaxşı bilirdi. Dedi:

—Dönübdü qanə könüm Şişə içrə çox zəif haləm,
Buna şahid rüxi-zərdü do çeşmi-əşkbarımdır.

Natəvan rəfiqəsinə yanakı baxdı. Beytdə təsvir olunan yaş dolu qara gözləri gördü, dərdinə şərik, həmdəminin əlini üsulca sıxdı.

—Sağ ol, Mirzə,—dedi. Sonra onun məğrur baxışları uzaqdan duman içindən güclə seçilən Murovdağa dikildi. Onun da sıx sürməli kirpikləri nəmləndi, nazik dodaqları pıçıldadı:

—Dünyada iki böyük arzum vardı, Mirzə. Birinə budur çatdım,—deyə o, əlinin xəlif hərəkəti ilə su yolunu göstərib susdu...

Fatma xanım Kəminə Natəvanın əlindən tutdu:

—Bəs o birisi?—deyə soruşdu.

Natəvan dikəldi, sanki bu hərəkəti ilə ağır düşüncələri xəyalından silib atmaq istədi.

—O birinə də çatanda deyərəm...—deyə gülümsədi.

Onlar irəlilədikcə yol boyu, arx üstü basdıran fəhlələrlə qarşılaşır, salamlayıb ötürdülər. Yolayırıcında sıldırım qaya altından keçən dar keçiddə Usta Muradla, əlində külüng olan Surxaya rast gəldilər. Gəncin görkəmi xeyli dəyişmişdi. Çoban Surxay üç ilə yaxın idi ki, otardığı sürüdən ayrılıb, Usta Murada şagird gəlmişdi.

—Salam, usta!

—Əleykəssalam, bəyim!

—İşlər necədir?

—Gün xoşla, ay bəyim, bu gün-sabah suyu səhərə çatdırırıq.

—Şagirdindən necə, razısanmı, usta?—deyə Natəvan əvvəl Surxaya, sonra da öz şirindillisi Gülzamana baxdı.

Bu üç ildə o hər zaman Gülzamanla birlikdə iş üstünə çıxanda hər iki cavanın bir-birinə meyl göstərdiyini gözlərinin parıltısından, üzlərinin qızarmasından duymuşdu; iş üstünə Gülzamansız gələndə evdən çıxarkən qızın, bura çatanda Surxayın nəzərində oxumuşdu. Küskün intizar, sonsuz həsrət şairənin gözlərindən yayınmamışdı.

—Yaxşıdır, bəyim, üzə tərifi olmasın, Fərhad kimi dağ çapır, külüngünün ağzından od-
alov çıxır.

—Çox yaxşı dedin, usta, elə siz hamınız bu dağların Fərhadısınız...

Qayıdan baş o, gülə-gülə Kəminəyə dedi:

—Mirzə, toya hazırlaş, sənə yaxşı bir toy şənliyi vəd edirəm.
—Nə toy, Xursid? Kimin toyu?
—Gülzamanım qanad çalıb uçacaq, Mirzə, o da məni tək qoyacaq!

—Yox a?! ha... ha... ha...
—Boy, başıma xeyir, sözcüyəzinmi yoxdu, ay bəyim?—deyə Gülzaman kirpiklərini yerə endirib pıçıldadı.
—Yaxşı, bəs toy haçandı?
—Su şəhərə çatan günü. Birinci saqımız Gülzaman olacaq. Cavan fəhlələrdən birinci kimə su versə, qızçıqazımı ona verəcəyəm.

Hər ikisi güldü, utandığından arxada qalmış Gülzaman isə son sözə qulaq kəsildi.

Dayan, Dərviş, Bayramdır

Tam üç il bellər, külünglər, kürəklər işlədi, yerin bağrını sökdü; xərəklərdə torpaq, daş və palçıq daşındı; onlarla Surxaylar çıxıb Fərhad kimi dağlara sinə gərdi, adlı igid oldu, qayalarla güləşdi. Sarıbabadan gələn su yolu qıvrıla-qıvrıla dağ aşdı, dərə keçdi, sıldırım adladı. Nəhayət, o əziz gün gəlib çatdı. Bu gün şəhər bayramsayağı bəzənmişdi; hamı ən yaxşı paltarını geymiş, nəyə gümanı gəlirdisə götürüb el bayramına gəlmişdi. Köçərlidə daş atsaydın yerə düşməzdi. Meydana yığılan camaat uşaqlı-böyükü hamı sükut və həyəcan içində gözünü bir nöqtəyə—daş bulaqdan çıxan nova zilləyib dururdu.

Birdən su novda səsləndi, əvvəlcə xırıltılı, boğuş bir səslə novdakı havanı çölə püskürdü, sonra fişilti-gurultuyla axdı. Su həsrətində olanlar sevincdənmi, həyəcədənmi susurdular. Səssizliyi yalnız suyun şaqraq səsi pozurdu.

İnsanlar qurumuş səhrada ilkin su görmüş yolçular kimi heyran-heyran, məftun-məftun baxırdılar; onlar sanki qorxurdular. Elə bil səs çıxarsaydılar suyun səraba çevrilib yox olacağından çəkinirdilər. Lakin gördükləri həqiqət idi, ürəklərə axan həyat qüvvəsi idi. Bu qüvvə dinməzcə duranları hərəkətə gətirdi. Su həsrəti ilə yanib qovrulan sinələr həyəcanla qalxıb endi, cadar-cadar olmuş titrək dodaqlar dilləndi:

—Natəvan!.. Bəyim!...
—Xan qızı!
—Sağ olsun!
—Var olsun!
—Yaşasın!

Bağırtilar ucaldı, ucaldı... Bu ara Usta Murad və Avanes kirvə Natəvana yanaşdılar. Usta əlindəki bürünc, naxışlı qırxaçar camı şairəyə uzadıb:

—Al, bəyim,—dedi,—birinci camı sən doldur.

Şairə həyəcanla ətrafında durmuş əyanlara, ruhanilərə, başda Nəvvab və Piran olmaqla dayanmış şairlərə, camaata baxdı, əlini uzadıb camı aldı; onun uzun, ağ barmaqları da kirpikləri kimi titrəyirdi, bəyaz simasına xəfif bir qızartı çökmüşdü; coşğun bir ilham zərif sinəsinə dolub köksünü qabardırdı, söz və hissini çoxluğundan nazik dodaqları aralanır, ancaq danışa bilmirdi. Nəhayət özünü ələ aldı; intizarla boş cama baxan Usta Murad və Avanes kirvəyə sarı dönüb:

—İcazə verin, birinci camı Gülzaman doldursun, ona söz vermişəm,—dedi.

Natəvan ətrafına göz gəzdirdi. Bayramsayağı bəzənmiş gəlin və qızlar içərisindən ən əvvəl gözünə çarpan Xanbikə oldu, ondan azacıq arxada isə Gülzaman dayanmışdı. O, başı ilə işarə edərkən gənc qız quş kimi səkə-səkə xanımının yanına gəldi. Utancaqlığını güclə yenib, bürünc camı aldı, camın içərisində, kənarında Gülzamanın oxuya bilmədiyini müxtəlif yazılar və naxışlar vardı. Gülzaman bulağa tərəf döndü, ayaqları sözünə baxmır, dizləri əsirdi. O, səkiyə çıxdı, camı suyun altına tutub doldurdu və xanımına tərəf qayıtdı: —Birinci cam sənindi, başına dönüm, nuş olsun!

Natəvan camı alıb içdi, yalnız bundan sonra naxışlı bürünc cam əldən-ələ keçməyə başladı. Gülzaman bulaqdan camı doldurub verdikcə susayan da içirdi, susamayan da.

Növbə gənc fəhlələrlə birlikdə gələn Surxaya çatanda, Gülzaman daha da qızardı, üzünü yana tutub camı gəncə uzatdı. Onun bu sadələvh hərəkəti Natəvan və Kəminənin gözündən yayınmadı, onlar bir-birinə baxıb səmimiyyətlə gülümsədilər.

Elə bu zaman saz səsi eşidildi. Xalq aralandı, ortalıqda geniş bir meydan yarandı, aşiq dəstəsi ortaya girdi. Birinci oxuyan yaşlı bir aşiq idi:

Bulaq üstə duran gözəl,
Qara birçək buran gözəl,
Əlin belə vuran gözəl,
Bir cam su ver əllərindən.

İçib o badədən qannam,
Alışib oduna yannam.
Hər nə desəm bil inannam,
Tuti şirin dillərindən.

Avanes kirvə şairəyə yanaşdı. O, örpəyini düzəltməyə çalışan bir erməni qızının əlindən tutub Natəvanın qarşısına çəkməyə səy edirdi.

—Gəl, utanma! Bəyim, başına dönüm, bu qızım yaxşı oxuyur, söz də qoşur, izin versən... axı, bir də bu gün bayramdı... lap çoxdan arzulayıb... deyib oxuyajam...

—Buyursun, kirvə, izindi.

—Başla, Susanna, utanma...

—Oxu, qızım...

Susanna balaca üçtelli sazını qabarıq köksünə basıb, üzünü indicə oxuyan aşığa çevirdi, onun da təhrik etdiyini, icazə verdiyini görünə məlahətli bir səslə oxumağa başladı. O, hər bir misranı dedikcə, bir addım bulağa yanaşır, gülə-gülə onun üçün bir cam su tutub gözləyirmiş kimi duran Gülsamana baxır, sanki nəğməsinin sözlərini məhz ona, parlaqgözlü qıza söyləyirdi:

Xəbər verin ellərimə,
Bilsin qoy cahan, ay gəlin!
Su içməyə bulağımdan,
Gəlsin hər insan, ay gəlin!

Ocağa qoymuşam sacı,
Günüm bir-birindən acı,
Sən ol mənə əziz bacı,
Gülsün Hayastan, ay gəlin.

Susannanın can sirdaşı,
Dostluğumun təməl daşı,
Kim görüb bacı-qardaşı,
Belə mehriban, ay gəlin!

O yanda isə artıq mərkə qızıışmışdı, suya qurbanlıq qoyunlar kəsilir, manqallar, təcili düzəldilmiş ocaqlar tüstüləyir, şişlərə kabab çəkilirdi. Meydançanın aşağı başında bayramsayağı düzəldilmiş süfrəyə qarılar duz-çörək, gəlin-qızlar qırmızı yumurtalar düzürdülər. Bu el süfrəsinə kimin nəyə gümanı gəlirdisə, onu gətirmişdi.

Xurşidbanunun işarəsi ilə məclis şənliyə başladı. Baş dəstədə Tuğ aşıqları oxuyur; ikinci dəstədə isə gənc xanəndə Hacı Hüsü özü kimi cavan, lakin artıq yüksək sənətkarlığı ilə tanınmış məşhur tarzən Sadıqcanın müşaiyəti ilə Zəmin-xara muğamını başladı. Nəvvab, Növrəs, Piran, Natəvan başda olmaqla şer və musiqi pərəstişkarları doğmaqla olan bu yeni sənət ulduzunu məftunluqla dinləyirdilər.

Qonaqlığın şirin yerində aşağı yoldan Köçərli məhəlləsinə doğru qalxan bir yolçu nəzəri cəlb etdi. Uzaqda gəldiyi məlum olan bu yolçu dərviş idi: çiyində təbərzin, əlində əsa, qolunda kəşkül olan bu adamın başında çalma, ayağında yun corab və tünd-mixəyi rəngli dikburun dəri ayaqqabı, belində isə qurşaq vardı. Dərvişin gündən yanmış sağlam çöhrəsi, pərakəndə saçlarına və uzun saqqalına uymayan zil qara və parlaq gözləri, enli qara qaşları onu çox gənc göstərirdi. Uzun, zəhmətli yol keçməsinə baxmayaraq, əynindəki paltar təmizdi. Ümumiyyətlə, o, dərviş geyimli olsa da çox səliqəli bir ziyalıya bənzəyirdi. Dərviş aram-aram yaxınlaşdıqca, bayram süfrəsi başına yağılmış camaatı seyr edir, düşünürdü: əgər bayramdırsa, nə bayramıdır? Müsəlmanlarınmı? Xristianlarınmı? Toydursa—yox,

deyil, süfrəyə qırmızı yumurta yığmışlar, həm də Süleymana hədiyyə gətirən qarışqa kimi hərə bir şey gətirib qoyur...

O yaxınlaşdı, ucadan salam verib keçmək istəyirdi ki, Nəvvab səsləndi:

—Dayan, ağa dərviş bayramdır, el süfrəsindən tikə kəs!—Sonra məsələni dərvişə söylədi.

—Yolun hardandır?

—Təbrizdən. Bayramınız mübarək olsun, suyunuz soyuq, çörəyiniz isti olsun! Xeyirli günlər görəsiniz, əzizlərim!—deyə o, bulağın yanına gəldi, Gülzamanın doldurub verdiyi piyaləni içdi.

—Nuş olsun, baba dərviş!

— Xoşbəxt ol, qızım!—deyə dərviş gözəl bir səslə oxumağa başladı:

“Üburidə səri-bazarə çünki düşdü yolum,
Göründü çeşmimə bir çeşmə abi-kösərdir.
Əbəs yerə bu təvanaya Natəvan dedilər,
Onun zəkası, gücü, şeri dildə əzbərdir.
Təaccüb eyləmə, Dərviş, cəlalına sən onun
Deyirlər Xan qızıdır—Xurşidi-münəvvərdir.”

Yığılan şairlər: Nəvvab, Piran, Məmai, Fani və başqaları hamı bir səslə Dərviş təxəllüslü Təbriz şairinin bədahətən söylədiyi bu şerə afərin dedilər. Bulağın adını isə “Xan qızı bulağı” qoydular.

Su bayramı belə qurtardı.

Nağıl deməyə həvəsli nənələr belə deyir ki, Xan qızı bulağı çəkilib qurtaran günü yetmiş yerdə qazan asıldı, yetmiş tağar buğda unundan çörək yapıldı, yetmiş yerdə süfrə açıldı, yetmiş eldən, yetmiş iki millətdən qonaq gəldi, yedilər, içdilər, “bayramınız mübarək, suyunuz şirin, bəxt ulduzunuz parlaq olsun” dedilər.

Qırxbuğum

Ay doğdu qəlbi nara,
Gün doğdu qəlbi nara.
Dilinən dost olanın
İşynən qəlbini ara.

Yaz təzəcə açılmışdı. Arabir bahar yağışları yağır, dağlarda, təpələrdə hələlik ərimək bilməyən qarın rəngi dəyişir, alaçirk-qaraçirk talalar əmələ gəlirdi. Sellər-sular dağlardan aşib dərələrdə çağlayırdı. Təbiət hələ yaşıl donuna bürünməmişdi. Tək bir güneylərdə, qardan tez təmizlənmiş döşlərdə bahar incə, zərif göyərtiləri boy göstərir, kasıbların qəlbini ümidlə doldururdu. İlin bu çağında “quru qurtarıb, yaş yetişməyib” deyərlər. Fağır

Qonçanın da ailəsində belə idi. Bir neçə gün idi ki, arvad çuvalın dibini çırpıb ələmiş, olan-qalan unu qazana yığmış və “bəd ayaqda horralığa yarar” demişdi.

Səhər tezdən Qonça küt qəməltisini götürüb evdən çıxdı, ümidlə üzünü dağlara tutdu, “bəlkə bir az pencər yığdım” deyərək yola düzəldi. Qadının yolu imarətin yanından keçirdi. Xan sarayının böyründən ötəndə bəyim sözləri yadına düşdü: “Qonça, uşaqlara korluq vermə, nə vaxt bir şey lazım olsa, utanma, gəl yanıma” demişdi. Bəyim mehriban ala gözləri, nəvazişkar sözləri yadına düşəndə Qonçanın dərddən saralmış sifətinə qızartı çökdü, bir imarətə tərəf dönmək, dərddən bəyimə demək istədi. Lakin Natəvan onsuz da ona çox yardım edirdi. “Eh, nə üzün gedim? Bu il mənə az əl tutmayıb ki... Gedim nə deyim. Kasıblığın üzün qara olsun, tək mən deyiləm, o qədər qapısına dilək üçün gələn var ki... Hər cümə payladığı sədəqə bir aləm ac qarnı doyuzdurur... Mən də böyükdən çıxma bilmərəm, üzüm də gəlməz... Rast düşsə, soruşsa, bəlkə bir şey deyərək bildim, amma elə-belə gedər bilmərəm, ayaqlarım getmir.”

O, fikirli halda imarətdən aralandı, döşdən enib üzünə ağ yollandı. Artıq səhərin qələbəlik küçələri arxada qalmışdı.

Qonça evə qayıdanda gün artıq iki cida boyu qalxmış, günortaya az qalmışdı. Arvadın yükü yüngül idi. Bir az qırxbuğum, bir az da quşəppəyilə əməkəməçi yığmışdı. O, evin qabağındakı, iri yastı daşın kənarında oturdu, yaylığını açıb pencəri bura tökdü. Bu nataraz daş Fağır Qonçanın evinin qabağına nə zaman düşmüşdü? Hansı nəhəng onu diyləyib bura qaldıra bilməmişdi? Hər nə idisə ağ və üstü hamar olan bu nataraz daşın üstündə keçən yaylaracan rəhmətlik əri Bədrəddin yatardı. Deyirlər Bədrəddindən də əvvəl onun rəhmətlik dədəsi Xanalı kişi burada yatarmış. Xanalı Qarabağda, Şuşada bənnəlik edərmiş. Evlərə elə gözəl naxışlar vurarmış ki, baxan deyərmiş, bir də baxım. Gözəl qurğular qurarmış. Amma “iynə aləmi bəzər, özü lüt gəzər” deyiblər. Hamıya ev-imarət tikən Xanalının özünə ev tikməyə nə macalı olub, nə də hünəri! Qaraldığı bu komadan başqa ev-əşiyi olmayıb. Yayın istilərində gecəli-gündüzlü işləyib yorulan Xanalı, komasında bürküdən boğulmamaqçın həmin bu daşın üstündə yatarmış. Öz sənətini də oğlu Bədrəddinə öyrədib.

Qonça düşünə-düşünə dərindən köks ötürdü:

—Eh, ay rəhmətlik, kaş heç sənətini oğluna öyrətməyəydin. Nə özünə bir gün ağladın, nə də bizə. Kişi də elə sənətin qurbanı oldu. İnişil ev tikəndə uçmuş divar altında qalıb öldü.

Arvadın köksü qövr elədi, qalxdı, üzünə qaysaqlanmış dərin yara qəlbində sızıldadı. Elə bil küt bir bıçaqla bu yaranın qaysağını qopardılar.

Qonça pencəri antlayır, yaş palçıq lopalarını çırpırdı. Əli bulaşdığından gözlərindən yanağına gilələnən yaş çarğatının ucu ilə silə bilmirdi. Göz yaşını çənəsinə, boğazına süzülür, oradan da qövr eləyən, yanan sinəsinə damırdı.

“Yox, bundan Fatıya tuman olmayacaq” deyə Qonça dumanlanan baxışlarını pencərə dikib oturdu, əllərini bir-birinə çıxıb, qaralmış barmaqlarının palçıqlarını ovxaladı, indi bu pencəri bişirərəm, bir günlərini də yola verərəm. Bəs bu qırxbuğumu neyniyim? Məndə düyü hardadı ki, qırxbuğumplov qonaqlığı verim sizə, a bədbəxt balalarım? Qırxbuğumun nobardı, yaxşısı budu göndərim bəyimə, hələ nobar eləməyib, qırx buğumu çox xoşlayır.”

Qonça yerindən qalxdı, ətəyinə tökülmüş göyərtilərini, toz-torpağı çırpdı.

—Ay Şəhla, hu-uh-y!..

Arvad Şəhlanın səsini uzaqdan eşitməyə hazırlaşdı. Birdən lap qulağının dibindən gəldi:
—Mən burdayam, ana.

Qonça geri döndü. Qız komadan indicə çıxmış, qapı ağzında ayaqyalın durub gözlərini ovxalaydı. O, pencəri görən kimi sevincək iri daşa tərəf atıldı:

—Yemlik də var?

—Səninki elə çərəz olsun, ay bəxtəvər, yemlik hardaydı. Dəymə, dəymə, qatıb-qarıdırma. Qırxbuğumları yuyum, qaçaraq apar imarətə. Elə darvazanın qabağında ver gedələrdən, ya qızlardan kimə rast oldun, ona. De ki, “nobardı, gətirmişəm bəyimə.” Dəstinə çıx, qoy, qayıt gəl evə. Bəs qardaşların hanı?

Qız əlbəsöyün-əlbəsöyün pencərdən götürüb yeyə-yeyə cavab verdi:

—Eh, onlar çoxdan gediblər, qəmətilərini də apardılar ki, bəlkə yemlikdən-zaddan oldu.

—Bəs sən nə əcəb getməmişən onlardan?

—Çıxdım, ana, amma üşüdüm, geri qayıtdım.

Arvad qırxbuğumları səliqə ilə yuya-yuya gözaltı qıza baxdı: “Üstü çox nəzikdi, səkkiz yaşı var, yazıq balam, sonbeşiyim, hələ təzə paltar görməyib... Eh, fələyin evi oddansın, mən onu bu kökdə imarətə necə göndərim? Xalis qaraçı qalayçısıdı.” Doğrudan da qızın üst-başı yaman kökdə idi. Yamaq əlindən köynəyin əvvəlki rəngi bilinmirdi. Qız bu paltarda gündüzlər gəzir, gecələr də əynindən çıxarmayıb yatırdı. Hələ ölümündən bir neçə ay qabaq rəhmətlik Bədrəddin bayramağzı Qarğabazarından alıb gətirmişdi. “Çit, bez uşaq əynində nə qədər davam eləsin? Uşaqdı, atılıb-düşür, oynayır, toza-torpağa bulaşır; özü də üç ilin ərzində Şəhla neçə buğda boyu böyüyüb, “bir öynə ac, bir öynə tox olsa da, bir qarış boy atıb.” Arvad onu dəli edən fikirləri çiyindən atırmış kimi silkələndi:

—Qaç, məhrabanı gətir.

Şəhla kasıb toyxanası kimi bomboş komaya girdi, qonaq-qara üçün saxlanılan və evin yeganə bəzəyi kimi divardan asılan xoruzlu dəsmal mıxçadan çıxarıb gətirdi. Qonça təmiz yuyub quruladığı qırxbuğumları əvvəl cunaya bükdü, sonra da xoruzlu dəsmalın içinə qoydu və imarətə yollandığından şadlanan Şəhlanın qucağına verdi. Qız göyərtilərini körpə qundağı kimi köksünə sıxanda ana səsləndi:

—Bərk sıxma, əzərsən, tərliyi itər, ölüşkəyə, heç nəyə də yaramaz. Bax, sözümə qulaq as, qırxbuğumları darvazadan birinci kimə rast oldun, ver, çaparaq geri qayıt, dayanma ha!..

Son sözləri arvad, uzaqlaşan qızın dalınca söylədi.

Qız darvazanın ağzında nökərlərdən heç birinə rast gəlmədi. Binaya tərəf ürkək-ürkək irəliləyəndə qarşısına çıxan dostu Gülzaman oldu:

—Şəhla, nə əcəb səndən? O, bağına basdığı nədi?

—Qırxbuğumdu, Gülzaman mama.

O, Gülzamanı həmişə bibi (yerli ləhcə ilə mama) adlandırırdı.

—Biy, qar yerdən təzə götürülüb, hardan yığmısan, ay ölməmiş, bu erkən yazda qırxbuğumu?

Gülzaman çöhrəsini işıqlandıran bir təbəssümlə gülümsədi. Adət etdiyi bir hərəkətlə cunasını düzəldib qızın qara yolpa saçlarını tumarladı.

—Bilmirəm, obaşdandan anam pencərə getmişdi. Qırxbuğuma rast olub, mənə yolladı, dedi, apar bəyimə, nobardı.

Qızın sadə bir şəkildə “anam pencərə getmişdi” deməsindən Gülzaman çox şey anladı. Fağır Qonça, sənə bu ləqəbi yaxşı qoşublar. Görünür, evdə heç nəyi yoxdu, uşaqların pencərə gedib. O bu sözləri düşünə-düşünə qızın qolundan yapışib öz otağına apardı, burada qızın qabağına bir parça fətir, pendir və süd qoydu.

—Ye, Şəhla, bəyim bağdadı, qayıdanda qırxbuğumu özün aparıb verərsən...

Bağda baharın gəlişindən xəbər verən cavan pöhrələr təzəcə tumurcuqlanmağa başlayırdı. Nökərlərin kimisi xiyabanın bir tərəfinə tökülmüş çubuqları dəstədən seçib ayırır, kimisi ağacların dibində bərkimiş torpağı boşaldır, kimisi də əkiləcək çubuqlar üçün çala qazırdı.

Bəyim təzəcə salınmış çınqıl xiyabanla addımlayırdı. Yerini tutub bərkiməmiş xırda çay daşları yüngül nəleyinlərin altında çirtlayırdı. Bəyim bağda Tehrandan gətirdiyi tut ağaclarını çalalara basdıran cavan fəhlələrə tamaşa edirdi. Yaz günəşi onun ilıq və mehriban xəyalları kimi şəhərə, bağda çalışan nökərlərin üzərinə nur səpələyirdi.

“Nə gözəlsən, əziz şəhərim, mən səni daim canlı bir insan, ətli-qanlı bir gözəl təsəvvür edirəm; gecə yağış yağanda—yuyunursan deyirəm; səhər küçələrin süpürüləndə—daranırsan deyirəm. Harda yeni bir ev, qəşəng bir küçə, lətif bir yaşıllıq, kölgəli bir ağaclıq salınsa—bəzənir, gözəlim təzə libas geyir, donunu dəyişir deyirəm. Sən nə gözəlsən, doğma şəhərim.”

Sonra o, şairə bibisi Ağabəyimi xatırladı. Onun farsca söylədiyi bir şeri—cənazəsinin belə vətənə sarı çevrilməsi arzusunu, daha sonra məşhur bayatını yadına saldı:

Əzizinəm Qarabağ,
Qara salxım, qara bağ,
Tehran cənnətə dönsə
Yaddan çıxmaz Qarabağ.

“Can bibi,—dedi, doğrudan da bu sevimli, gözəl vətəndən uzaqda ömür sürmək, qürbətdə ölmək dəhşətdir. Yazıq bibi, sən o qızıl qəfəsdə vətən hicranına necə dözmüsən?”

Xurşidbanu qayıdanda otağının qapısında Gülzamanla Şəhlanı gördü. Qız nəyi isə körpə kimi sinəsinə basmışdı. Üzü bəyimə tanış gəldi. Bu qara yolpa saçları, enli çatma qaşlar altından baxan məsum şəhla gözləri hardasa görmüşdü. Amma dərhal yadına sala bilmədi, soruşdu:

—Kimin qızısan, gülüm?

Qız utancaq bir tərzdə matdım-matdım bəyimin üzünə baxdı:

—Fağır Qonçanın...

Bəyimin yadına düşdü. Bir dəfə isti yay günlərindən birində sudan qayıdan qızların içində o bu qızcıqazı görmüş, onun balaca sovçasından su içmiş, “kimin qızısan” sualına həmin bu cavabı almışdı.

Gülzaman sözə qarışdı:

—Şəhla sənə qırxbuğum nobarı gətirib, dərdin alım!

Bəyim:

—Çox sağ olsun, ay səni neçə belə nobarlara çıxasan, Şəhla! Gəl, gəl içəri...

Onlar üçlükdə otağa girdilər. Bəyim, Şəhlanın yalın ayaqlarını, yamaqlı köynək və tumanını görüb ürəyi qısıldı. Bir az əvvəl bahar gözəlliyini özündə cəmləşdirən doğma şəhərinə “sən nə gözəlsən” demişdi, fərəhlənmişdi. İndi isə Şəhlanın batmış ordlarına, əskimiş geyiminə baxdıqca, “sən nə yoxsulsan, nə qədər böyük ehtiyac içindəsən, əziz xalqım, doğma elim-günüm!” deyə düşündü. Elə bil ki, onun çırpınan ürəyini bir piyalə soyuq su içinə salıb övkələdilər.

—Qıza yeməyə bir şey vermişənmi, Gülzaman?

—Bəli, qadan mənə gəlsin.

—Qonçanın halı necədir?

Gülzaman şirin dilini işə saldı:

—Nejəliyi yoxdu, gözümün işığı. Gejəni gündüzə qatıb, güjnən yetimlərə bir qulaq əppək tapır. Nejə deyərlər, bozdamac—əlim xəmir, qarnım aj.

Xurşidbanu Şəhlanı çox sıxmaq istəmədi, söhbəti dəyişdi:

—Aç görüm, neçə belə nobarlar görəsən, qızım!

Şəhla dəsmalı açdı, bəyim qırxbuğumdan bir çəngə götürüb burnuna apardı, qoxuladı:

—Oxay... Baharın iyi gəldi...

Sonra mis üstündə axşamkı üskü yemişindən qalmış iydə, innab, qovurğa, kişmiş, tut qurusu qarışığını öz əli ilə gümüş məcməyidən qızın xoruzlu dəsmalına töküb düyümlədi, tənziyə bükülmüş qırxbuğumu isə Gülzamana verdi:

—Gülzaman, qırxbuğumu Əliqaraya ver, qoy Şəhlanın sağlığına bir qırxbuğumplov nobarı eləyək.—O, bir daha uşağın yamaqlı geyimini nəzərdən keçirib sözünə davam etdi:—Şəhlanı anbara apar, gədəyə de ki, Şəhlaya bir top parça bağışlayıram. Qoy könlü nə istəsə, hansı topu seçsə, ona versin!

Gülzamanın gözləri güldü, Qonçanın əvəzinə sevinib bəyiminə dua etdi:

—Allah sənə ömür versin, bəyim. Fağır Qonçanın balaları bayrama təzə don geyjək...—Sonra sevinmiş Şəhlaya döndü—Yeri, a bəxtəvər, baxtın gülüb...

Gülzaman qızı qabağına qatıb apardı.

Bəyim öz taxtına doğru addımladı. Bir az əvvəl xiyabanı dolaşarkən cismən yorulmuş, könlü isə qanadlanmışdı. İndi Şəhla öz nobarı ilə bəyimi sevindirmək istəmişdi, ancaq onu necə bir fikrə duçar edib getdiyini bilməmişdi. Bəyimin qəlbində el dərdi qövr elədi: “Bir deyil, iki deyil, hansına çara eləyəcəksən? Əlində malı-pulu olanlar, imkan sahibləri eyşü-ışrətdə, kefdə, qumarda... Bir gecədə kim nə qədər uduzursa, onunla fəxr edir. Kim ova daha çox tazı aparırsa, kimin tulası daha baha qiymətə alınbsa, onunla öyünür. Kim Tiflis əyyaşxanalarında daha çox qızıl qoyub gəlibsə onunla lovğalanır. Gecələri sübhədək çəngilərə çəpik çalırlar. Xalq isə... Yazıq bəyim, bir də sən nə edə bilərsən? Etdiyini də nə gözdə görən var, nə bir qara pulcan qiymət qoyan. Gənc idin—gəncliyinə, gözəldin—gözəlliyinə, cəsurdun—igidliyinə, indi də hatəmliyinə qibtə edirlər.

Cəsaretinə—qorxaqlar, əliaçıqlığına—xəsislər, təmiz ürəyinə—xəbislər həsəd aparır. Bu həsəd də nələr doğurmadı, nələrə bais olmadı? Aldığın tənə dolu məktublar, səni təhqir edən məsxərəli həcvlər əxlaqında bir nöqsan olduğu üçün deyil, səni başqa yolla ər meydanında, xalqa xidmət meydanında yıxa bilməyənlər, zəif yer tapdılar, sənə məhz bir qadın kimi hücumla başladılar! Qoy olsun! Sən ki öz qəlbin qarşısında, öz vicdanın qarşısında paksan, ləkəsizsən. Xidmət etdiyin bu yazıq camaat səni sevib qiymətləndirirsə,

səni görəndə ömründə dərd-qayğı əlindən gülə bilməyənlərin tutqun üzünə nur çilənirsə, dolmuş gözlər işıqlanırsa bu sənə kafidir...

...Anbarın qapısına çatanacan şirindil Gülzaman da, Əliqara da bəyimə cansağlığı diləyir, Fağır Qonçanın əvəzinə sevinirdilər. Əliqara qapını açıb ürkək, sevincdən çırpınan Şəhlani içəri buraxdı.

Gülzaman yüngül əl hərəkəti ilə qızın kürəyindən itələyib:
—Hə, di seç bəyəndiyini,—dedi.

Şəhlanın gözləri dörd oldu. Uzun divar boyu düzülmüş qəfəsələrdə cürbəcür mallar qoyulmuşdu. Hər qəfəsədə bir cür parça topu vardı: hacımənəbax, zərxara, məxmər, qaymağı xara, alışdım-yandım, qanovuz, atlas... Qız bunlardan çoxunun adını bilmirdi. Yoğun ağaca sarınıb divara söykədilmiş üstü zər işləməli, al, “iynəbatmaz, qayçıkəsməz” topu onu lap heyran qoymuşdu. Qız əli ilə onun bir ucuna toxundusa da yanında durmayıb ötdü: “Bu heç adamı qızdırmaz, əynində taxta kimi dimdik durar” fikri döyünən ürəyindən keçdi. Qəfəsələrin alt mərtəbələrində yorğan-döşək üzlüyü, nökrə-nəib geyimi, fitrə-zəkət, sədəqə-təsəddüq üçün qoyulmuş bez, çadra, qədək, müxtəlif rəngli əlvan çit topları vardı. Qız əlvan zərli ipək və məxmərlərin heç birinə əl vurmadı, Çit toplarına isə bir heyranlıqla baxdı... baxdı... Nəhayət, üzərinə iri, al bağı-qara lələ çəkilməmiş bir topdan yapışdı. Sevincindən qıpqırmızı kəsilmiş üzünü Gülzamanla Əliqaraya tutdu:
—Bunu istəyirəm, olar?

Əliqara iri, qabarlı əlini dizinə çırpdı:
—Pah atonnan!..

Gülzaman qızı ipək və xaralara tərəf itələyib “bunlardan seç” dedisə də qız, tutduğunu buraxmadı, götürdüyü çit topunu bir az əvvəl qırxbuğum bükülü dəsmal kimi bağına basıb sözündən dönmədi:
—Bunu istəyirəm, mama...
—Naxırçı qızı naxırçılığın elər,—deyə Əliqara gülə-gülə Gülzamana döndü,—Gülzaman bəji, o bilir ki, ipəyi güllükdə geyə bilməyəjək...

Gülzaman da güldü:
—Elə bundan özjiyəsinə yaxşı tuman çıxar, a bəxtəvər. Bax, bəyimə sağ ol, de. Əlini öp...
Yadımdan çıxartma ha...

Onlar bəyimin otağına qayıdanda Gülzaman ayaq saxladı, bəyim öz-özünə pıçıltı ilə yazdığını oxuyurdu:

İlahi, görməsin gözlər, yaman gündür belə günlər
Aman verməz qəmü möhnət, hamı pirü cavan ağlar.
Firavandır qədim, şərhin bəyan etmək deyil mümkün

Yaz, ey müstövfiyi-ələm, müdam əhli-cahan ağlar.
Midad olsa əgər dərya, qələm olsa əgər əşcar.
Başa yetməz qəmim şərhı, qələm hər ləhzə qan ağlar.

Ayaq səsinə bəyim başını qaldırdı:

—Hə, Şəhla, gətir görüm, nə seçmişən?

Şəhlanın əvəzinə Gülzaman cavab verdi:

—Başına dönüm, kül onun ağlına, bir top “vaxsey Xədicə” çiti seçib.

Sonra anbarda qızı başqa qiymətli parça seçmək üçün dilə tutmağını da gülə-gülə nağıl etdi. Bəyim kədərlə gülümsədi, “Yazıq Şəhla, aşıq gördüyün çağırar—demişlər,”—deyə düşündü:

—Gülzaman, Qonçanın gedələri üçün bir top satın qoydur, bir az da bayramlıq yer-yemiş, özün bilirsən, necə lazımdı, yola sal.

Şəhla “vaxsey Xədicə” çiti əlində, tumanı ayağına dolaşa-dolaşa Natəvana yanaşdı, Gülzamanın öyrətdiyi kimi əyilib bəyimin əlindən öpdü:

—Sağ ol, bəyim mama...

Bu “bəyim mama” Natəvana verilən ən böyük hədiyyə idi.

İlaxır çərşənbə idi. Bu gün yeni il Novruz bayramı kimi evlərdə əziz tutulur. Bu gün bütün evlərdə varlı varından hazırlayır, təzə libas geyinir, ən əziz adamını qonaq çağırır, xonçalar düzəldir, şamlar yandırır. Əsl bayram uşaqlarındı. Onlar oğlanlı-qızlı xınalı əllərində tutduqları əlvan yumurtaları oynada-oynada tonqal üstündən atılır, məşəl yandırır, məşəl fırladırdılar...

Fağır Qonçanın da evində bayram idi. Oğlanları təzə satın parçadan paltar geyinmişdi. İlaxır çərşənbənin qəhrəmanı Şəhla isə “vaxsey Xədicə” çitindən tikilmiş donunda alışıb-yanan bir parça kimi ortalıqda fırlanırdı. Uşaqlar komanın qənsərində çərşənbə tonqalı qalayıb, axşamın ala toranında üstündən atılırdılar:

Ağırığım, uğurruğum
Piləmbəri,
Baxtı bəri
Baxtım açılısın—

deyirdilər. Şəhla qardaşlarına qoşulub, təzə tumanının ətəkləri yanmasın deyə balağını əlinə yığıb tullanırdı:

Atıl-batıl çərşənbə
Baxtım açıl, çərşənbə...

Evdə Fağır Qonça ayna kimi silinib təmizlənmiş mis məcməyidə çərşənbə yemişi hazırlayır, hərənin adına bir şam yandırır.

Ocaq da yanır, onun üstündə çərşənbə plovu dəm alırdı. Bu gün uşaqlar özləri üçün də qırxbuğum yığıb gətirmişdi: “Ana, bəyim mamanın sağlığına bizə də qırxbuğumplov bişir” demişdilər.

Veb direktor: Betti Bleyer
Mətni yığdı: Səkinə İsgəndərova
Veb üçün hazırladı: Ülviyyə Məmmədova
AZERİ.org qoyuldu: aprel, 2004